

تبیین هم‌بستگی فضایی خدمات عمومی و گردشگری شهری مشهد

محمدجواد جمشیدی^۱، ناصر برک‌پور^۲، خلیل کلانتری^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۰۴

چکیده

شهر مشهد، در دهه‌های اخیر، تحولات فضایی فزاینده‌ای در توسعه خدمات عمومی داشته است. توزیع نامتوازن خدمات عمومی در مشهد مسائل بسیاری برای گردشگران و ساکنان به وجود آورده است. در پژوهش حاضر دو هدف اصلی دنبال می‌شود: بررسی هم‌بستگی فضایی میان خدمات عمومی و خدمات گردشگری شهری از یک طرف و هم‌بستگی فضایی میان خدمات عمومی و جاذبه‌های گردشگری شهری از طرف دیگر؛ بررسی نابرابری فضایی میان حوزه‌های شهری در دسترسی به خدمات عمومی. به همین منظور، ابتدا تلاش می‌شود با رویکردی توصیفی شاخص‌های دسترسی به خدمات عمومی و خدمات و جاذبه‌های گردشگری شهری مشهد محاسبه شود. این شاخص‌ها با استفاده از تکنیک درون‌یابی وزنی معکوس فاصله (IDW) و مبتنی بر داده‌های پایگاه اطلاعات شهری مشهد محاسبه می‌شوند. سپس با استفاده از ضرایب هم‌بستگی پیرسون و تکنیک‌های تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای هم‌بستگی فضایی میان شاخص‌های دسترسی آزموده می‌شوند. نتایج پژوهش بیانگر هم‌بستگی فضایی معناداری میان دسترسی به خدمات عمومی و دسترسی به خدمات و جاذبه‌های گردشگری شهری مشهد است. همچنین نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حوزه‌های حاشیه‌ای شهر مشهد در دسترسی به خدمات عمومی تأیید می‌شود. مجموعه این نتایج بیانگر اثر فضایی معنادار گردشگری شهری بر توسعه فضایی خدمات عمومی به‌ویژه در حوزه‌های مرکزی شهر مشهد است.

واژه‌های کلیدی: درون‌یابی وزنی معکوس فاصله (IDW)، تحلیل عاملی، تحلیل خوشه‌ای، جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری، دسترسی به خدمات عمومی.

۱. نویسنده مسئول: پژوهشگر دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران
(m.jamshidi@art.ac.ir)

۲. استاد گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

۳. استاد دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، گردشگری شهری تأثیرات فزاینده‌ای در تحولات فضایی شهرهای گردشگری برجای گذاشته است. گردشگری شهری توزیع فضایی مجدد سرمایه، جمعیت و منابع را تسهیل کرده (کیوان، فنگ و ژو^۱، ۲۰۱۲) و، به‌عنوان مولد اشتغال، درآمد، مالیات و حفظ زیرساخت‌های شهری، تأثیر مهمی در گسترش خدمات عمومی در شهرهای گردشگری برجای گذاشته است (ریفای^۲، ۲۰۱۲). اشورث^۳ (۲۰۱۲) گردشگری شهری را نوعی از گردشگری برمی‌شمارد که به‌منظور بازدید و دسترسی به جاذبه‌های مستقر در فضاهای شهری به‌وقوع می‌پیوندد. به نظر این محقق، پسوند شهری به گردشگری شهری ماهیتی فضایی بخشیده است. برخی از محققان بر تأثیرات فضایی گردشگری در زمینه توسعه خدمات عمومی و ارتقای کیفی مقاصد گردشگری شهری تأکید می‌کنند (یانگ و فیک^۴، ۲۰۱۴؛ کیوان و همکاران، ۲۰۱۲؛ فراست^۵، ۲۰۱۱؛ ادجل، آلن، اسمیت و اسوانسون^۶، ۲۰۰۸). پژوهشگرانی نیز هستند که باوجود تأیید تأثیرات سازنده گردشگری شهری، آن را عاملی برای تشدید نابرابری‌های فضایی در دسترسی شهروندان به تسهیلات و خدمات شهری می‌دانند (سی‌یرل^۹، ۲۰۰۸).

شهر مقدس مشهد یکی از پربازدیدترین مقاصد گردشگری ایران برای گردشگران داخلی و خارجی است. این شهر سالانه پذیرای گردشگران زیادی است که بسیاری از آن‌ها برای زیارت حرم مطهر رضوی عازم این شهر شده‌اند. حضور گردشگران در این شهر نیاز به توسعه خدمات و تسهیلات شهری را، به‌ویژه در حوزه‌های واجد جاذبه‌های گردشگری شهری، بیش‌تر کرده است. ازطرف‌دیگر، فقدان مدیریت کارآمد تسهیلات و خدمات گردشگری شهری زبان‌های بسیاری را بر توسعه گردشگری مشهد وارد کرده است (ضرغام‌بروجنی و توحیدلو، ۱۳۹۰). از مصادیق این امر، گسترش نامتوازن خدمات عمومی در حوزه‌های واجد جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری است. پراکنش نامتوازن فضایی خدمات عمومی، به‌ویژه در حوزه‌های حاشیه‌ای شهر مشهد، نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای این شهر را تشدید کرده است (خاک‌پور و باوان پوری، ۱۳۸۸؛ رهنما و ذبیحی، ۱۳۹۰). تمرکز خدمات عمومی شهری، به‌ویژه خدمات درمانی، در حوزه‌های مرکزی شهر مشهد صورت پذیرفته است (رهنما و امیرفخریان، ۱۳۹۲). این در حالی است که بخش عمده خدمات گردشگری شهری مشهد نیز در پهنه‌های مرکزی این شهر، به‌ویژه پیرامون حرم مطهر رضوی، متمرکز شده‌اند. مجموعه این موارد به تشدید تراکم فعالیتی و جمعیتی در این مناطق منجر شده است؛ حوزه‌هایی که بخش عمده جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد را دربر گرفته‌اند. علاوه‌بر موارد فوق، تمرکز خدمات عمومی در حوزه‌های واجد جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری، دسترسی به خدمات مذکور را برای شهروندان دشوار ساخته است. همچنین ازدحام فعالیت و ترافیک ناشی از

1. Qian, Feng & Zhu
2. Rifai
3. Ashworth
4. Yang & Fik
5. Frost
6. Edgell, Allen, Smith & Swanson
9. Searle

مراجعه شهروندان به خدمات موردنیاز، کاهش کیفیت محیطی در حوزه‌های گردشگری شهری را به‌همراه داشته است (امین‌زاده و آسوده، ۱۳۹۴؛ سرخیلی، پورجعفر و رفیعیان، ۱۳۹۳).

با توجه به موارد فوق، به‌نظر می‌رسد میان گردشگری شهری مشهد و دسترسی شهروندان به خدمات عمومی شهری رابطه‌ی معناداری وجود داشته باشد. باوجود پژوهش‌های متنوع درباره‌ی نحوه‌ی توزیع خدمات عمومی شهری مشهد (رهنما، ۱۳۸۶؛ خاک‌پور و باوان‌پوری، ۱۳۸۸؛ رهنما و ذبیحی، ۱۳۹۰؛ رهنما و امیرفخریان، ۱۳۹۲؛ رهنما و صباغی آبکوه، ۱۳۹۴)، تاکنون پژوهش‌های جامعی درخصوص تأثیرات گردشگری شهری در توزیع فضایی خدمات عمومی انجام نشده است. با توجه به موارد فوق، یکی از اهداف پژوهش حاضر مطالعه‌ی همبستگی فضایی میان دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد و دسترسی به خدمات عمومی است. هدف دیگر پژوهش بررسی نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر مشهد در دسترسی به خدمات عمومی است. با توجه به این اهداف، می‌توان مسائل پژوهش حاضر را این‌گونه مطرح کرد: آیا میان دسترسی به خدمات عمومی و دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد همبستگی فضایی معناداری وجود دارد؟ همچنین آیا نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای مشهد در دسترسی به خدمات عمومی تأیید می‌شود؟ در این خصوص، تلاش می‌شود تا از طریق تحلیل ثانویه داده‌های پایگاه اطلاعات شهری مشهد^۱ تأثیرات فضایی جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد در توزیع فضایی خدمات عمومی تبیین شود.

مرور پیشینه نظری

در این بخش از پژوهش، نظر پژوهشگران در زمینه تأثیرات فضایی گردشگری شهری در توسعه خدمات عمومی در شهرهای گردشگری مرور می‌شود. یانگ (۲۰۰۷)، از مهم‌ترین تأثیرات مثبت گردشگری شهری، به زمینه‌سازی برای درآمد بالاتر، ایجاد فرصت‌های شغلی بیش‌تر و استانداردهای بالاتر زندگی شهری اشاره می‌کند. به عقیده بروکس^۲ (۲۰۰۸) و ادجل و همکاران (۲۰۰۸)، گردشگری شهری زمینه‌ساز ارتقای کیفی مقاصد گردشگری می‌شود. به نظر این پژوهشگران بخش گردشگری، براساس منافع اقتصادی کوتاه‌مدت، کیفیت زندگی جوامع میزبان را ارتقا می‌دهد. ریچه (۲۰۰۸) شهرهای گردشگری را واجد تسهیلاتی می‌داند که هم‌زمان به شهروندان و گردشگران خدمات‌رسانی می‌کند. به نظر اشوورث و پیچ (۲۰۱۱)، در بیش‌تر شهرهای گردشگری، گردشگران به شکل قابل توجهی از خدمات و تسهیلات شهری استفاده می‌کنند. این امر به همگرایی متقابل اجتماعی میان گردشگری و ساکنان محلی منجر می‌شود. به نظر فراست (۲۰۱۱)، با رشد گردشگری، ترافیک لازم

۱. پایگاه اطلاعات شهری مشهد مجموعه است از داده‌های اولیه‌ی موردنیاز برای طرح‌های توسعه شهر مشهد که با همکاری اداره راه و شهرسازی خراسان رضوی، شهرداری شهر مشهد و مشاوران طرح‌های توسعه شهری مشهد در قالب یک پایگاه اطلاعاتی یک‌پارچه جمع‌آوری شده است. آمار سرشماری نفوس و مسکن شهر مشهد و آمار تعداد افراد شاغل در خدمات گردشگری مشهد از این پایگاه استخراج شده است.

برای کسب و کار سالم در مرکز شهر فراهم می‌شود و فرصت‌های شغلی و راحتی مصرف‌کنندگان محلی افزایش می‌یابد. در این رابطه، ونگ^۱ (۲۰۱۱) تأمین امکانات عملکردی مورد نیاز گردشگران شهری را پاسخ‌گوی نیاز محلی ساکنان نیز می‌داند. به عقیده یانگ و فیک (۲۰۱۴)، گردشگری شهری زمینه‌ساز توسعه اقتصادی شهر می‌شود و به تبع آن توسعه زیرساخت‌های شهری امکان‌پذیر می‌شود. مجموعه این موارد زمینه ارتقای کیفیت خدماتی شهر را فراهم می‌کند. کیوان و همکاران (۲۰۱۲) به امکان استفاده عمومی شهروندان از خدمات گردشگری شهری اشاره می‌کنند. این محققان اظهار می‌دارند اگرچه خدمات گردشگری برای پاسخ به نیاز گردشگران توسعه یافته، اما منحصرأً برای اهداف گردشگری ساخته نشده است.

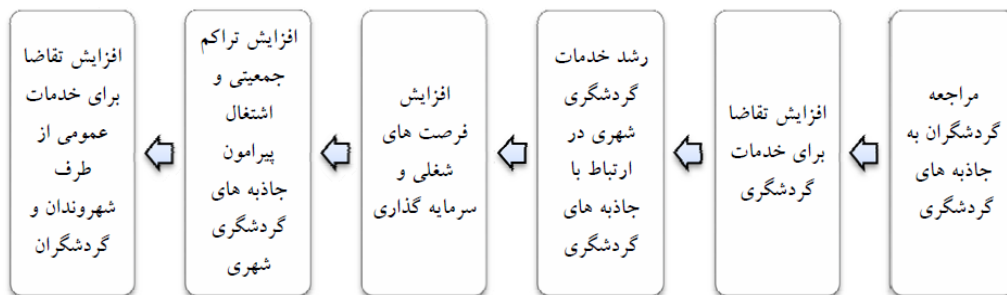
پژوهشگران آثار گردشگری بر ابعاد اقتصادی و اجتماعی مقاصد گردشگری را صرفاً مثبت ارزیابی نمی‌کنند و آثار منفی متنوعی را متأثر از توسعه نامناسب بخش گردشگری مطرح می‌کنند (بروکز، ۲۰۰۸؛ ماسیوکو و سرلی^۲، ۲۰۰۹؛ متیاس، نیجکمپ سارمنتو^۳، ۲۰۰۹؛ رایلی، لدکین و زیواس^۴، ۲۰۰۲). جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری، علاوه بر تأثیرات سازنده در توسعه اقتصادی شهر و ارتقای خدمات عمومی، تأثیرات منفی متنوعی را بر شهرهای گردشگری تحمیل می‌کند (ابراهیم‌نیا سماکوش، خاکساری، لطیفی و دامادی، ۱۳۹۲؛ تقوایی و صفراآبادی، ۱۳۹۰؛ تیموری، ۱۳۹۴؛ حاتمی‌نژاد، اروجی، شکروی و مولائی‌قلیچی، ۱۳۹۳؛ رضایی‌نیا و جعفری، ۱۳۹۴؛ قدمی، ۱۳۹۰؛ مؤمنی، صرافی و قاسمی‌خوزانی، ۱۳۸۷؛ نوروزی، ۱۳۸۶). گردشگری شهری، علاوه بر افزایش فرصت‌های شغلی و بهبود استانداردهای زندگی (ابراهیم‌نیا سماکوش و همکاران، ۱۳۹۲؛ تیموری، ۱۳۹۴؛ صالحی‌فرد، ۱۳۸۶)، به افزایش هزینه‌های زندگی برای ساکنان محلی منجر می‌شود (استایلیدیس و همکاران، ۲۰۱۴). متیاس و همکاران (۲۰۰۹) توسعه بخش گردشگری را سبب‌ساز تشدید اختلافات اجتماعی و اقتصادی، به دلیل انحراف الگوهای رفتاری و الگوهای مختلف هزینه‌ای، می‌دانند. به نظر ریچه (۲۰۰۸)، توسعه خدمات گردشگری در پهنه‌های واجد جاذبه‌های گردشگری توزیع نامتعادل جمعیت و اشتغال در ساختار فضایی شهرهای گردشگری را به همراه دارد. به نظر این محقق، این توزیع نامتعادل، نابرابری‌های فضایی میان پهنه‌های مرکزی گردشگری و پهنه‌های پیرامونی فاقد جاذبه‌های گردشگری را تشدید می‌کند. علاوه بر موارد فوق، ریچه (۲۰۰۸) به آثار منفی ناشی از توزیع نابرابر منافع حاصل از خدمات گردشگری در شهرهای گردشگری اشاره می‌کند. این پژوهشگر دلیل این امر را در تمرکز تسهیلات و خدمات شهری در ارتباط با سایت‌های گردشگری عنوان می‌کند. در پژوهشی دیگر، سی‌پرل (۲۰۰۸) نیز این نظر را تأیید می‌کند. وی صرفه‌های ناشی از تجمع در سایت‌های گردشگری را عامل توسعه اقتصادی نابرابر در شهرهای گردشگری می‌داند. ماسیوکو و سرلی (۲۰۰۹)، علاوه بر تأیید تأثیرات سازنده گردشگری، بر مدیریت بهینه آثار مخرب آن تأکید می‌کنند. به نظر این محققان، در صورتی که گردشگری به دلیل ایجاد تورم فصلی جمعیت-

1. Wang
2. Maciocco & Serreli
3. Matias, Nijkamp, & Sarmento
4. Riley, Ladkin, & Szivas

به‌درستی مدیریت نشود، در توسعه پایدار شهرهای گردشگری آثار مخربی برجای می‌گذارد. چراکه توسعه پایدار شهرهای گردشگری به مدیریت بهینه گردشگری شهری وابسته است (حاتمی‌نژاد و شریفی، ۱۳۹۴؛ شعبانی‌فرد، پوراحمد، حسینی و رشیدی، ۱۳۸۸؛ قدمی، ۱۳۹۰؛ قنبری، آدمی و هاشمی‌امین، ۱۳۹۴). در جای دیگر، هیلی^۱ (۲۰۱۱) مدیریت تأثیرات فضایی گردشگری شهری در زمینه کاهش هزینه‌ها و افزایش منافع حاصل از آن را ضروری می‌داند.

مدل مفهومی پژوهش

در این بخش، با توجه به تأثیرات فضایی ذکرشده در پیشینه نظری، مدل مفهومی پژوهش تدوین می‌شود. در این مدل تأثیرات جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری در توسعه خدمات عمومی شهری تبیین می‌شود. با توجه به مفاهیم ارائه‌شده در مبانی نظری پژوهش، تأثیرات گردشگری شهری در توسعه خدمات عمومی شهری را می‌توان در این فرایند خلاصه کرد: در ابتدا با مراجعه گردشگران به جاذبه‌های گردشگری شهری تقاضا برای خدمات گردشگری شکل می‌گیرد. افزایش تقاضا بستر لازم را برای رشد خدمات گردشگری فراهم می‌سازد. رشد خدمات گردشگری با افزایش فرصت‌های شغلی در حوزه‌های واجد جاذبه‌های گردشگری همراه است. این امر افزایش تراکم فعالیت‌ها و سکونت در این حوزه‌ها را تشدید می‌کند. افزایش تراکم اشتغال و سکونت، به افزایش تقاضا برای رشد خدمات عمومی شهری در سایت‌های گردشگری منجر می‌شود. با توجه به موارد فوق، مدل مفهومی پژوهش را می‌توان در شکل ۱ خلاصه کرد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش در خصوص آثار گردشگری شهری بر تحولات فضایی خدمات عمومی شهری

فرایند تحلیلی پژوهش

از منظر رویکردهای پژوهشی، نوشتار حاضر پژوهشی کمی است. چراکه پاسخ به مسائل پژوهشی با استفاده از روش‌های کمی محقق می‌شود^۲. همچنین از منظر راهبردی و روش جمع‌آوری داده‌های پژوهشی، در این پژوهش از تحلیل ثانویه داده‌های پایگاه اطلاعات شهری مشهد استفاده شده است. به همین منظور، ابتدا خدمات عمومی و جاذبه‌ها و خدمات گردشگری مورد مطالعه در پژوهش حاضر

1. Heeley

۲. تحلیل تأثیرات فضایی در بستر نرم‌افزارهای ArcGIS10 و SPSS22 صورت می‌پذیرد.

معرفی می‌شود. سپس، با استفاده از تکنیک درون‌یابی وزنی معکوس فاصله^۱ (IDW) و مبتنی بر داده‌های پایگاه اطلاعات شهری مشهد، شاخص‌های دسترسی به انواع خدمات عمومی و جاذبه‌ها و خدمات گردشگری محاسبه می‌شود. در ادامه، با استفاده از تکنیک‌های تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای، نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر مشهد در دسترسی به خدمات عمومی آزمون می‌شود. سپس، با استفاده از ضرایب هم‌بستگی پیرسن، هم‌بستگی فضایی میان شاخص‌های دسترسی به خدمات عمومی و جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد بررسی می‌شود. در پایان، با تفسیر نتایج تحلیلی پژوهش، به سؤالات پژوهش پاسخ داده می‌شود.

معرفی جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری و خدمات عمومی مورد مطالعه

در پژوهش حاضر، آزمون آثار گردشگری شهری در دسترسی به خدمات عمومی مبتنی بر داده‌های پایگاه اطلاعات شهری مشهد انجام می‌شود. تبیین هم‌بستگی فضایی خدمات عمومی و گردشگری شهری مشهد مبتنی بر تعداد شاغلان فعال در جاذبه‌ها و خدمات ارائه‌شده در جدول ۱ صورت می‌پذیرد.

جدول ۱: فعالیت‌های مرتبط با جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و خدمات عمومی مورد مطالعه در پژوهش^۲

تعداد حوزه های واجد این فعالیت	کد مشاغل (ISIC)	شرح فعالیت		
۱	۹۷۰۰	حرم مطهر رضوی،	جاذبه های گردشگری مذهبی	جاذبه های گردشگری
۲	۹۱۹۵	بقاع متبرکه (خواجه ریج و خواجه ابصت)		
۲۴	۵۲۱۹	فروشگاه های زنجیره ای		
۵۸	۵۵۱۱	هتل، هتل آپارتمان، مجتمع جهانگردی	هتل ها و مراکز اقامتی	خدمات گردشگری شهری
۱۰۶	۵۵۱۲	زائر سرا، مسافر خانه، مهمانسرا	رستوران ها و کافه ها	
۲۸۲	۵۵۲۱	رستوران، تالار پذیرایی، سفره خانه سنجی، سالن غذاخوری		
۲۳۱	۵۵۲۲	کبابی، بریانی، آش فروشی		
۴۸۴	۵۵۲۳	پیتزا فروشی، ساندویچ فروشی، همبرگر فروشی		
۸۲	۵۵۲۴	دیزی سرا، قهوه خانه		
۵۱	۵۵۲۵	چگرکی، دل و قلوه پزی		
۱۲۴	۵۵۲۷	کافه تریا، آبنبوه و بستنی فروشی		
۱۱۷	۶۳۰۴	خدمات مرتبط با تورهای زیارتی و سیاحتی	آژانس های گردشگری	
۵۲	۶۰۲۱	ایستگاه اتوبوس، پارک سوار و ایستگاه مترو	حمل و نقل عمومی	
۲۷	۸۵۱۱	بیمارستان	خدمات درمانی	
۱۶۶	۸۵۱۳	درمانگاه	خدمات تفریحی	
۲۱	۹۲۴۲	پارک شهری، پارک محلی	خدمات مذهبی	
۵۴۷	۹۱۹۳	مسجد	خدمات ورزشی	
۱۵۸	۹۱۹۴	حسینیه		
۲۳۳	۹۲۴۱	سالن ورزشی و استادیوم		

1. Inverse distance weighted interpolation

۲. تعیین تعداد حوزه‌های واجد فعالیت مورد نظر در حوزه‌های آماری با استفاده از داده‌های فضایی پایگاه اطلاعات شهری مشهد و مبتنی بر قابلیت‌های نرم‌افزار ArcGIS10 صورت پذیرفته است.

این آمار مبتنی بر کدهای استاندارد بین‌المللی طبقه‌بندی صنعتی^۱ (ISIC) است که در پایگاه اطلاعات شهری مشهد جمع‌آوری شده است.^۲ در پژوهش حاضر، آمار تعداد شاغلان به تفکیک در ۱۲۷۱ حوزه آماری^۳ شهر مشهد مطالعه می‌شود. به عبارتی، واحدهای تحلیلی این پژوهش هریک از این حوزه‌های آماری است. در جدول ۱، به فعالیت‌های مرتبط با جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و خدمات عمومی مورد مطالعه در پژوهش و همچنین تعداد حوزه‌های واجد این فعالیت از میان ۱۲۷۱ حوزه آماری اشاره شده است.

محاسبه شاخص‌های دسترسی

آزمون تأثیرات فضایی گردشگری شهری در دسترسی به خدمات عمومی نیازمند محاسبه شاخص‌های دسترسی حوزه‌های آماری به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و خدمات عمومی مورد مطالعه است. چراکه با محاسبه شاخص‌های مورد نظر، به تفکیک در ۱۲۷۱ حوزه آماری، همبستگی فضایی جاذبه‌ها و خدمات گردشگری با خدمات عمومی در این حوزه‌ها امکان‌پذیر می‌شود. به منظور محاسبه شاخص‌های دسترسی از تکنیک‌های IDW و تکنیک ارتباطات فضایی^۴ به شکلی تلفیقی استفاده شده است. در تکنیک IDW، با افزایش فاصله از موقعیت استقرار جاذبه‌ها و خدمات مورد مطالعه، شاخص دسترسی پایین‌تری برای حوزه‌های آماری منظور می‌شود.^۵ در ادامه، به منظور محاسبه شاخص‌های دسترسی به انواع جاذبه‌ها و خدمات مورد مطالعه، از تکنیک ارتباطات فضایی استفاده می‌شود. به همین منظور، لایه دسترسی محاسبه شده در تکنیک IDW به مجموعه‌ای از نقاط تبدیل می‌شود. این نقاط حامل شاخص‌های دسترسی محاسبه شده به جاذبه‌ها و خدمات مورد مطالعه توسط تکنیک IDW است. در ادامه، با استفاده از تکنیک ارتباطات فضایی، میانگین شاخص‌های دسترسی ذخیره شده در نقاط هم‌پوشان با هر حوزه آماری محاسبه و برای آن حوزه منظور می‌شود. انواع شاخص‌های دسترسی محاسبه شده در این بخش در جدول ۲ ارائه شده است. شاخص دسترسی براساس نسبتی از تعداد افراد شاغل در جاذبه‌ها و یا خدمات مورد مطالعه محاسبه می‌شود. با افزایش فاصله حوزه‌های آماری از جاذبه‌ها و خدمات مورد مطالعه، مقدار کمی این نسبت کاهش می‌یابد. این نسبت همان شاخص دسترسی به جاذبه‌ها و یا خدمات مورد مطالعه است. واحد اندازه‌گیری شاخص دسترسی نفر است. زیرا براساس نسبتی از تعداد افراد شاغل در جاذبه‌ها و خدمات مورد مطالعه محاسبه شده است. در جدول ۲، علائم اختصاری شاخص‌های دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری ارائه شده است.

1. International standard of industrial classification

۲. آمار تعداد شاغلان مبتنی بر سرشماری آماری صنعتی و کارگاهی مشهد در سال ۱۳۹۴ است.

۳. منظور از حوزه‌های آماری، تقسیم‌بندی فضایی توسط مرکز آمار ایران است.

4. Spatial joins

۵. گفتنی است که هرچقدر تعداد شاغلان فعال در هریک از انواع جاذبه‌ها و یا خدمات مورد مطالعه بیش‌تر باشد، شدت اثرگذاری فضایی آن‌ها بالاتر می‌رود.

جدول ۲: انواع شاخص‌های دسترسی حوزه‌ها به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و خدمات عمومی*

علامت اختصاری	توضیحات	
Razavi.HS.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به حرم مطهر رضوی	شاخص های دسترسی حوزه ها به جاذبه های گردشگری شهری
H.Shrines.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به بقاع متبرکه (خواجه ربیع و خواجه اباصلت)	
ShopCen.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به مراکز خرید	
Hotel.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به هتل ها و مراکز اقامتی	شاخص های دسترسی حوزه ها به خدمات گردشگری
RBC.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به رستوران ها و کافه ها	
Tour.acc	شاخص دسترسی حوزه های آماری به آژانس های مسافرتی	
PTPOP.acc	شاخص دسترسی به حمل و نقل عمومی بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری	شاخص دسترسی به خدمات عمومی بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری
HospitPOP.acc	شاخص دسترسی به خدمات درمانی بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری	
ParkPOP.acc	شاخص دسترسی به بوستان و فضای سبز بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری	
MosquPOP.acc	شاخص دسترسی به مساجد و حسینیه ها بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری	
SportPOP.acc	شاخص دسترسی به خدمات ورزشی بر جمعیت ساکن در حوزه های آماری	

* واحد اندازه گیری به نفر می باشد.

درخصوص شاخص دسترسی حوزه‌ها به انواع خدمات عمومی، توجه به تعداد افراد متقاضی خدمات عمومی ضروری است. درزمینه توزیع فضایی خدمات عمومی، پژوهشگران بر توجه به جمعیت متقاضی این نوع خدمات تأکید کرده‌اند (رهنما و امیرفخریان، ۱۳۹۲؛ رهنما و ذبیحی، ۱۳۹۰). به عبارتی، جمعیت ساکن در حوزه‌های مورد مطالعه بر دسترسی این حوزه‌ها به خدمات عمومی تأثیرگذار است. همچنین میزان دسترسی هر حوزه به خدمات عمومی باید با توجه به جمعیت ساکن در آن حوزه مطالعه شود. به همین منظور، مقادیر کمی شاخص‌های دسترسی حوزه‌ها به انواع خدمات عمومی به جمعیت ساکن^۱ در آن حوزه تقسیم می‌شود. علائم اختصاری شاخص‌های دسترسی حوزه‌ها به خدمات عمومی بعد از تقسیم بر جمعیت حوزه در جدول ۲ ارائه شده است.

تبیین نابرابری فضایی در دسترسی به خدمات عمومی

در این بخش، نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر مشهد در دسترسی به خدمات عمومی بررسی می‌شود. با تعیین موقعیت فضایی حوزه‌های برخوردار، نابرابری فضایی مدنظر برخی از

۱. جمعیت حوزه‌ها مبتنی بر آمار سرشماری نفوس و مسکن مشهد است که از پایگاه اطلاعات شهری مشهد استخراج شده است.

پژوهشگران (خاک پور و باوان پوری، ۱۳۸۸؛ رهنما و ذبیحی، ۱۳۹۰) تأیید یا رد می‌شود. این پژوهشگران بر دسترسی بالاتر حوزه‌های مرکزی به خدمات عمومی به نسبت حوزه‌های حاشیه‌ای مشهد تأکید می‌کنند.

به‌منظور تبیین نابرابری فضایی میان حوزه‌های شهری، لازم است تا میزان دسترسی حوزه‌ها به مجموع خدمات عمومی مورد مطالعه محاسبه شود و، مبتنی بر آن، طبقه‌بندی حوزه‌های آماری صورت پذیرد. در این خصوص، پژوهشگران متعددی از تلفیق دو روش تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای برای طبقه‌بندی پدیده‌های مورد مطالعه بهره برده‌اند (مدی، دی، سیدنور، جاف و لتو^۱، ۲۰۱۴؛ پالویسین و دامسیوین^۲، ۲۰۱۵؛ پرونلو و کاموسو^۳، ۲۰۱۱؛ سوارز، مارکوس و موتیرو^۴، ۲۰۰۳؛ ژانگ، یو، لی و ژو^۵، ۲۰۱۱؛ ژونگ، ونگ، جیانگ، یو و ژانگ^۶، ۲۰۱۵). این پژوهشگران ابتدا با استفاده از روش تحلیل عاملی شاخص‌های تأثیرگذار در طبقه‌بندی پدیده‌های مورد مطالعه را با هم تلفیق کرده‌اند. سپس، با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای و مبتنی بر امتیاز عاملی، پدیده‌های مورد مطالعه را طبقه‌بندی کرده‌اند. در این بخش از پژوهش نیز از این دو روش برای بررسی نابرابری میان حوزه‌های شهری مشهد استفاده می‌شود. به همین منظور، ابتدا شاخص‌های دسترسی به خدمات عمومی بر جمعیت ساکن حوزه‌ها، که در جدول ۲ به آن‌ها اشاره شد، با استفاده از روش تحلیل عاملی^۷ با هم تلفیق می‌شوند. به‌منظور بررسی شرایط لازم برای به‌کارگیری روش تحلیل عاملی، از آزمون کرویت بارتلت استفاده شده است. همچنین برای کنترل تناسب کلی نمونه‌ها از معیار کایسر-مهر-اولکین^۸ (KMO) استفاده شده است. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، مقدار عددی KMO برابر با ۰/۷۳۹ است که نشانگر تناسب نمونه‌ها برای استفاده از تحلیل عاملی است. همچنین، آزمون بارتلت^۹ در سطح معناداری مناسب بودن تحلیل عاملی انجام‌شده را تأیید می‌کند.

جدول ۳: معیار KMO و آزمون بارتلت

معیار کایسر-مهر-اولکین	بازه قابل قبول تغییرات	KMO ≥ 0.6	مقدار عددی KMO :	0.739
آزمون بارتلت	آماره			2044.178
	سطح معناداری			.000**

** بیانگر معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد می‌باشد.

به‌منظور استخراج عوامل از شاخص‌های اولیه، به مقادیر ویژه^{۱۰} مؤلفه‌های تحلیل عاملی توجه شده است.

1. Mody, Day, Sydnor, Jaffe, & Lehto
2. Palevičienė & Dumčiuvienė
3. Pronello & Camusso
4. Soares, Marquês, & Monteiro
5. Zhang, Yu, Li, & Zou
6. Zhong, Wang, Jiang, Yu, & Zhang
7. Factor Analysis
8. Kaiser-Meyer-Olkin
9. Bartlett's
10. Eigenvalues

به عبارتی از مؤلفه‌های اولیه، عامل‌هایی استخراج شده‌اند که مقادیر ویژه آن‌ها بیش از یک است. با توجه به نتایج تحلیل عاملی از شاخص‌های اولیه، تنها یک عامل دارای مقدار ویژه بالای یک است. این عامل با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اولیه^۱ استخراج شده است. در جدول ۴، به مقادیر ویژه مؤلفه‌های تحلیل عاملی و واریانس تبیین‌شده توسط این مؤلفه‌ها^۲ اشاره شده است. با توجه به این جدول، در مجموع ۵۴/۷۸۳ درصد از تغییرات مؤلفه‌های اولیه توسط مؤلفه استخراج‌شده توصیف می‌شود.

جدول ۴: واریانس تبیین‌شده توسط مؤلفه‌های تحلیل عاملی و مؤلفه استخراج‌شده

مؤلفه های تحلیل عاملی	مقادیر ویژه مؤلفه های اولیه	درصد واریانس تبیین شده توسط مؤلفه ها	درصد واریانس تبیین شده توسط مؤلفه استخراج شده	درصد واریانس تبیین شده توسط مؤلفه استخراج شده
مؤلفه اول	2.739	54.783	54.783	54.783
مؤلفه دوم	.796	15.918	70.701	
مؤلفه سوم	.764	15.287	85.988	
مؤلفه چهارم	.406	8.118	94.106	
مؤلفه پنجم	.295	5.894	100.000	

همچنین، در جدول ۵ به ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی^۳ اشاره شده است. در این ماتریس، مؤلفه‌های اولیه و وابستگی هر مؤلفه با عامل استخراج‌شده (PublicServices.acc) ارائه شده است.

جدول ۵: ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی

مؤلفه های تحلیل عاملی (شاخص های دسترسی به خدمات عمومی بر جمعیت ساکن)	عامل استخراج شده (PublicServices.acc)
PTPOP.acc	.855
HospitPOP.acc	.819
ParkPOP.acc	.546
MosquPOP.acc	.761
SportPOP.acc	.679

در ادامه، با استفاده از روش K-Means تحلیل خوشه‌ای^۴، حوزه‌های آماری مبتنی بر امتیاز عاملی آن‌ها در دو خوشه مجزا تفکیک می‌شوند. این خوشه‌ها حوزه‌های واجد دسترسی نسبی و حوزه‌های فاقد دسترسی نسبی به خدمات عمومی را از هم تفکیک کرده‌اند. شایان ذکر است این خوشه‌ها به

1. Principal Component Analysis
2. Total Variance Explained
3. Component Matrix
4. K-Means Cluster Analysis

شکلی انتخاب شده‌اند که میان حوزه‌های طبقه‌بندی‌شده در دو خوشه بیش‌ترین تفاوت در امتیاز عاملی آن‌ها ایجاد شود. در جدول ۶، به نتایج تحلیل خوشه‌ای در طبقه‌بندی حوزه‌های آماری، مبتنی بر بار عاملی^۱ حوزه‌های آماری، اشاره شده است.

جدول ۶: نتایج تحلیل خوشه‌ای در طبقه‌بندی حوزه‌های آماری، مبتنی بر بار عاملی حوزه‌ها

حوزه‌های دارای دسترسی نسبی به خدمات عمومی	حوزه‌های فاقد دسترسی نسبی به خدمات عمومی	
۱.۱۷۴۸۳	-۰.۴۶۹۶۷	مقادیر کمی مرکز هر خوشه
۳۶۳	۹۰۸	تعداد حوزه‌ها در هر خوشه

بعد از تعیین عضویت حوزه‌های آماری در هر یک از طبقات، نتایج تحلیل خوشه‌ای به نرم‌افزار ArcGIS منتقل می‌شود. در این نرم‌افزار، امکان ترسیم پراکنش فضایی حوزه‌های آماری در دو طبقه مجزا فراهم می‌شود (مطابق شکل ۲).

شکل ۲: خوشه‌بندی حوزه‌های آماری مبتنی بر دسترسی نسبی به خدمات عمومی

با توجه به شکل ۲، حوزه‌های دارای دسترسی نسبی به خدمات عمومی در پهنه مرکزی شهر مشهد متمرکز شده‌اند. مطابق نتایج تحلیل خوشه‌ای از ۱۲۷۱ حوزه، ۹۰۸ حوزه به‌طور نسبی فاقد دسترسی

1. Factor score

به خدمات عمومی‌اند. در این میان، صرفاً ۳۶۳ حوزه به خدمات عمومی دسترسی نسبی دارند. به عبارتی، با توجه به نتایج تحلیل خوشه‌ای، تفاوت در دسترسی به خدمات عمومی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر مشهد تأیید می‌شود. این امر نابرابری فضایی در دسترسی نسبی حوزه‌های آماری مرکزی و حاشیه‌ای به خدمات عمومی شهر مشهد را تأیید می‌کند.

تبیین هم‌بستگی فضایی خدمات عمومی و گردشگری شهری مشهد

در این بخش، شاخص‌های دسترسی به جاذبه‌های گردشگری^۱ در قالب یک شاخص و شاخص‌های دسترسی به خدمات گردشگری شهری نیز در قالب یک شاخص واحد تلفیق می‌شوند. تلفیق این شاخص‌ها با استفاده از روش تحلیل عاملی تأییدی انجام می‌شود. تلفیق شاخص‌های متنوع، در قالب دو شاخص دسترسی به جاذبه‌ها و دسترسی به خدمات گردشگری، امکان تبیین هم‌بستگی فضایی خدمات عمومی و خدمات و جاذبه‌های گردشگری شهری مشهد را به شکلی روشن و قابل فهم میسر می‌سازد. به همین منظور، ابتدا شاخص‌های دسترسی حوزه‌ها به جاذبه‌های گردشگری شهری (Razavi.HS.acc، H.Shrines.acc و ShopCen.acc در جدول ۲) با استفاده از روش تحلیل عاملی تأییدی با هم در قالب شاخص Tourism Destination.acc تلفیق می‌شوند. در جدول ۷، به نتایج آزمون بارتلت و مقدار کمی معیار KMO اشاره شده است.

جدول ۷: معیار KMO و آزمون بارتلت

معیار کایسر-مهر-اولکین	بازه قابل قبول تغییرات	مقدار عددی KMO :	0.603
آزمون بارتلت	آماره		895.232
	سطح معناداری		.000**

** بیانگر معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد می‌باشد.

در جدول ۸، به مقدار ویژه و واریانس تبیین‌شده توسط این مؤلفه اشاره شده است. با توجه به این جدول، در مجموع، ۷۲/۵۴ درصد از تغییرات مؤلفه‌های اولیه توسط عامل استخراج‌شده توصیف می‌شود.

جدول ۸: مقدار ویژه و واریانس تبیین‌شده توسط مؤلفه استخراج‌شده

مؤلفه‌های تحلیل عاملی	مقادیر ویژه مؤلفه‌های اولیه	درصد واریانس تبیین‌شده توسط مؤلفه استخراج‌شده
مؤلفه استخراج‌شده	1.541	72.54

همچنین، در جدول ۹ به ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی اشاره شده است.

۱. به شاخص‌های دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری مورد مطالعه در پژوهش در جدول ۲ به تفصیل اشاره شده است.

جدول ۹: ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی

عامل استخراج شده (TourismDestination.acc)	مؤلفه های تحلیل عاملی (شاخص های دسترسی به جاذبه های گردشگری)
.871	Razavi.HS.acc
.797	H.Shrines.acc
.869	ShopCen.acc

در مرحله بعد، شاخص‌های دسترسی حوزه‌ها به خدمات گردشگری (RBC.acc، Hotel.acc) و (Tour.acc) در قالب شاخص TourismServices.acc با یکدیگر تلفیق می‌شوند. در جدول ۱۰، به نتایج آزمون بارتلت و مقدار کمی معیار KMO اشاره شده است.

جدول ۱۰: معیار KMO و آزمون بارتلت

مقدار عددی KMO : 0.620	بازه قابل قبول تغییرات KMO ≥ 0.6	معیار کاپس-مهیر-اولکین
3044.439	آماره	آزمون بارتلت
.000**	سطح معناداری	

** بیانگر معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد می باشد.

در جدول ۱۱، به مقدار ویژه و واریانس تبیین شده توسط این مؤلفه اشاره شده است. با توجه به این جدول، در مجموع ۸۰/۵۳۳ درصد از تغییرات مؤلفه‌های اولیه توسط مؤلفه استخراج شده توصیف می‌شود.

جدول ۱۱: مقدار ویژه و واریانس تبیین شده توسط مؤلفه استخراج شده

مؤلفه های تحلیل عاملی	مقادیر ویژه مؤلفه های اولیه	درصد واریانس تبیین شده توسط مؤلفه استخراج شده
مؤلفه استخراج شده	2.416	80.533

همچنین، در جدول ۱۲ به ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی اشاره شده است.

جدول ۱۲: ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی

عامل استخراج شده (TourismServices.acc)	مؤلفه های تحلیل عاملی (شاخص های دسترسی به خدمات گردشگری)
.823	Hotel.acc
.888	RBC.acc
.975	Tour.acc

در ادامه، به منظور تبیین همبستگی فضایی گردشگری شهری و خدمات عمومی از ضرایب همبستگی خطی پیرسن استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۱۴ ارائه شده است. از الزامات استفاده از ضرایب پیرسن اطمینان از توزیع نرمال داده‌ها و وجود رابطه خطی میان شاخص‌هاست. به منظور

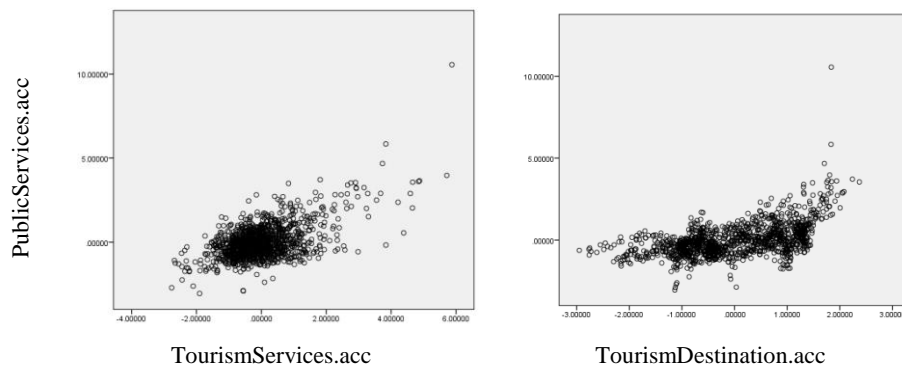
اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف^۱ و شاپیرو-ویلک^۲ استفاده شده است. این آزمون‌ها نتایج توزیع نرمال داده‌های تبدیل شده را تأیید می‌کنند (جدول ۱۳).

جدول ۱۳: آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها

شاپیرو ویلک		کولموگروف-اسمیرنوف		آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها
سطح معناداری	آماره	سطح معناداری	آماره	
.000**	.915	.000**	.067	TourismDestination.acc
.000**	.919	.000**	.090	TourismServices.acc
.000**	.900	.000**	.085	PublicServices.acc

** بیانگر معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد می باشد.

وجود رابطه خطی میان شاخص‌ها نیز در شکل ۳ مشهود است.

شکل ۳: نمودارهای پراکنش (ScaterPlot) شاخص‌های دسترسی

نتایج جدول ۱۴ بیانگر همبستگی مثبت و معناداری میان شاخص‌های دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری و شاخص دسترسی به خدمات عمومی شهری مشهد است. به عبارتی حوزه‌هایی که دسترسی بیشتری به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری مورد مطالعه دارند، به طور نسبی دسترسی بیشتری به خدمات عمومی نیز دارند

همچنین مقادیر کمی ضرایب همبستگی پیرسن، بیانگر آن است که میان خدمات عمومی و خدمات گردشگری شهری مشهد، به نسبت جاذبه‌های گردشگری آن، همبستگی فضایی بیشتری وجود دارد. با توجه به پراکنش فضایی حوزه‌های برخوردار از دسترسی نسبی به خدمات عمومی، که در شکل ۳ ارائه شده، این امر مشهودتر می‌شود. چراکه بخش عمده جاذبه‌ها و خدمات گردشگری مورد مطالعه بیشتر در حوزه‌های مرکزی شهر مشهد متمرکز شده‌اند.

1. Kolmogorov-Smirnov
2. Shapiro-Wilk

جدول ۱۴: ضرایب همبستگی پیرسون میان خدمات عمومی و خدمات و جاذبه‌های گردشگری شهری

PublicServices.acc		
.502	ضریب همبستگی پیرسون	TourismDestination.acc
.000**	سطح معناداری	
.556	ضریب همبستگی پیرسون	TourismServices.acc
.000**	سطح معناداری	

** بیانگر معناداری در سطح اطمینان ۹۹ درصد می باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

در نوشتار حاضر پاسخ به دو مسئله مدنظر پژوهش بوده است. اولین سؤال پژوهش این طور مطرح شده است که آیا نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی به نسبت حوزه‌های حاشیه‌ای مشهد در دسترسی به خدمات عمومی تأیید می‌شود؟ با توجه به یافته‌های پژوهش، پاسخ به این سؤال مثبت است. به عبارتی، حوزه‌های مرکزی شهر مشهد نسبت به حوزه‌های حاشیه‌ای دسترسی نسبی بالاتری به خدمات عمومی دارند. این یافته پژوهش نتایج پژوهشی خاک‌پور و باوان پوری (۱۳۸۸) و رهنما و ذبیحی (۱۳۹۰) را تأیید می‌کند. نتایج پژوهش‌های این محققان نیز بیانگر نابرابری فضایی میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر مشهد در دسترسی به خدمات عمومی است. در این خصوص، پژوهشگران متعددی تشدید نابرابری‌های فضایی متأثر از جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری را تأیید کرده‌اند (ماسیوکو و سرلی، ۲۰۰۹؛ سی‌یرل، ۲۰۰۸؛ استایلیدیس و همکاران، ۲۰۱۴).

در پاسخ به دومین مسئله پژوهش می‌توان گفت که همبستگی فضایی مثبت و معناداری میان دسترسی به خدمات عمومی و دسترسی به جاذبه‌ها و خدمات گردشگری شهری مشهد وجود دارد. همچنین، همبستگی فضایی مشهودتری میان خدمات عمومی و خدمات گردشگری شهری مشهد گزارش شده است. این یافته نظر پژوهشگرانی از قبیل ریچه (۲۰۰۸) و سی‌یرل (۲۰۰۸) را تأیید می‌کند. این محققان توسعه خدمات شهری را با حوزه‌های واجد خدمات گردشگری شهری مرتبط می‌دانند.

در مجموع، همبستگی فضایی میان خدمات عمومی و خدمات و جاذبه‌های گردشگری شهر مشهد از یک طرف، و تمرکز خدمات عمومی در حوزه‌های مرکزی شهر مشهد از طرف دیگر، تأثیرات فضایی گردشگری شهری بر توسعه فضایی خدمات عمومی این شهر را در این حوزه‌ها مشهودتر می‌نماید.

استقرار خدمات عمومی در ارتباط با جاذبه‌ها و خدمات گردشگری آثار مثبت و منفی مختلفی را در گردشگری شهری مشهد برجای می‌گذارد که در شکل ۴ به آن اشاره شده است. از مهم‌ترین تأثیرات مثبت این همبستگی فضایی می‌توان به دسترسی بهتر گردشگران به خدمات مورد نیاز اشاره کرد. این امر کیفیت محیطی حوزه‌های گردشگری شهری مشهد را ارتقا می‌دهد و مراجعه گردشگران به جاذبه‌های گردشگری را تسهیل می‌کند. از طرف دیگر، تمرکز خدمات عمومی در حوزه‌های مرکزی شهر مشهد نابرابری فضایی در ساختار فضایی این شهر را تشدید می‌کند. دسترسی نداشتن حوزه‌های حاشیه‌ای به خدمات عمومی، علاوه بر تنزل کیفیت زندگی در این حوزه‌ها، موجب مراجعه شهروندان

به حوزه‌های مرکزی مشهد می‌شود. این مراجعه تراکم فعالیت و ازدحام ترافیک را در حوزه‌های گردشگری تشدید می‌کند و به کاهش کیفیت محیطی حوزه‌های گردشگری مشهد منجر می‌شود.

شکل ۴: آثار ناشی از توسعه خدمات عمومی در حوزه‌های مرکزی مشهد

یافته‌های پژوهش حاضر بر توسعه فضایی خدمات عمومی شهر مشهد به گونه‌ای تأکید می‌کند که از یک طرف در ارتباط با جاذبه‌های گردشگری مشهد باشد و از طرف دیگر به شکلی متوازن میان حوزه‌های مرکزی و حاشیه‌ای شهر توسعه یافته باشد. این رویکرد فضایی، علاوه بر تعدیل ازدحام فعالیت حوزه‌های مرکزی، در ارتقای کیفی مقاصد گردشگری این شهر مقدس تأثیر بسزایی دارد.

منابع

- ابراهیم‌نیا سماکوش، سعید، خاکساری، علی، لطیفی، غلامرضا و دامادی، محمد (۱۳۹۲). «ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی - محیطی شهر بابلسر». *اقتصاد و مدیریت شهری*، ۲ (۱)، ۱۷-۳۲.
- امین‌زاده، بهناز و آسوده، علی (۱۳۹۴). «تحلیل شکاف میان برنامه‌ریزی و مدیریت اجرای اسکان در برنامه‌های گردشگری شهری، مورد مطالعه: طرح ایجاد و بهسازی اقامت زائران در شهر مشهد». *نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*، ۲۰ (۱)، ۸۱-۹۰.
- تقوایی، مسعود و صفرآبادی، اعظم (۱۳۹۰). «مدیریت گردشگری شهری با تأکید بر برنامه‌ریزی فضاهای شهری جاذب گردشگر، مطالعه موردی: شهر کرمانشاه». *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، صص ۱۸۳-۲۰۸.
- تیموری، رضیه. (۱۳۹۴). «گردشگری شهری و تحول اقتصادی؛ صنعت گردشگری شهری و نقش آن در تحول اقتصاد شهری». *اقتصاد شهری*، (۷)، ۹۴-۹۸.
- حاتمی‌نژاد، حسین، اروجی، حسن، شکروی، نگین و مولائی‌قلیچی، محمد (۱۳۹۳). «بررسی و ارزیابی سایت‌های گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر ارومیه)». *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۳ (۳)، ۱۵۱-۱۶۸.
- حاتمی‌نژاد، حسین و شریفی، امیر (۱۳۹۴). «بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج)». *نشریه گردشگری شهری*، ۲ (۱)، ۶۱-۷۴.
- خاک‌پور، براتعلی و باوان پوری، علیرضا (۱۳۸۸). «بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر مشهد». *دانش و توسعه*، ۱۶ (۲۷)، ۱۸۲-۲۰۲.
- رضایی‌نیا، حسن و جعفری، فرهاد (۱۳۹۴). «اولویت‌بندی راهبردهای مدیریت مقاصد گردشگری با استفاده از مدل‌های کمی و کیفی (مطالعه موردی: شهر سلطانیه)». *نشریه گردشگری شهری*، ۱ (۱)، ۷۹-۹۶.
- رهنما، محمدرحیم (۱۳۸۶). *ارزیابی نحوه مکان‌گزینی کاربری‌های عمده طرح تفصیلی شهر مشهد*. مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی استان خراسان رضوی.
- رهنما، محمدرحیم و امیرفخریان، مصطفی (۱۳۹۲). «تحلیل دسترسی فضایی به خدمات بهداشتی درمانی در شهر مشهد». *فصل‌نامه کالبدی فضایی*، ۱ (۳)، ۶۲-۷۴.
- رهنما، محمدرحیم و ذبیحی، جواد (۱۳۹۰). «تحلیل توزیع تسهیلات عمومی شهری در راستای عدالت فضایی با مدل یک‌پارچه دسترسی در مشهد». *جغرافیا و توسعه*، ۹ (۲۳)، ۵-۲۶.
- رهنما، محمدرحیم و صباغی آبکوه، شیرین (۱۳۹۴). «ارزیابی قابلیت دسترسی فضایی سامانه اتوبوس‌های تندرو، مطالعه موردی: کلان‌شهر مشهد». *مهندسی حمل‌ونقل*، ۶ (۴)، ۷۳۱-۷۴۲.
- سرخیلی، الناز، پورجعفر، محمدرضا و رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۳). «سنجش اثرات هم‌گرایی نیروهای مذهب و اقتصاد در شکل و فرم منطقه ثامن‌شهر مشهد در دوره معاصر». *فصل‌نامه مطالعات شهری*، ۱۲، ۸۷-۱۰۱.
- شعبانی‌فرد، محمد، پوراحمد، احمد، حسینی، علی و رشیدی، مصطفی (۱۳۸۸). «بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی، نمونه موردی منطقه ۱۲ تهران». *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، صص ۴۷-۷۴.
- صالحی‌فرد، محمد (۱۳۸۶). «مشهد، اقتصاد زیارت و گردشگری». *جستارهای شهرسازی*، ۱ (۶)، ۶۶-۷۱.

ضراغام بروجنی، حمید و توحیدلو، معصومه (۱۳۹۰). «الگوی مدیریت اثربخش گردشگری، مورد مطالعه: مقصد مذهبی مشهد». *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۷، ۲۵-۵۲.

قدمی، مصطفی (۱۳۹۰). «ارزیابی و تدوین استراتژی مقصد در چارچوب توسعه پایدار گردشگری، نمونه مورد مطالعه: کلان شهر مشهد». *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۱ (۳)، ۵۹-۸۲.

قنبری، ابوالفضل، آدمی، معصومه و هاشمی امین، سمیرا (۱۳۹۴). «سنجش پایداری توسعه گردشگری از نگاه جامعه محلی (مطالعه موردی: شهر تبریز)». *نشریه گردشگری شهری*، ۲ (۲)، ۲۰۵-۲۱۸.

مؤمنی، مصطفی، صرافی، مظفر و قاسمی خوزانی، محمد (۱۳۸۷). «ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی فرهنگی و ضرورت مدیریت یک پارچه در کلان شهر مشهد». *جغرافیا و توسعه*، ۱ (۶)، ۱۳-۳۸.

نوروزی، لیلا (۱۳۸۶). «گردشگری و توسعه آن در مشهد (زمینه‌های موجود و چشم‌انداز مطلوب)». *جستارهای شهرسازی*، ۱ (۶)، ۵۸-۶۵.

- Ashworth, G. (2012). Do we Understand Urban Tourism? *Tourism & Hospitality*, 1 (issue 4), 1-4.
- Ashworth, G. & Page, Stephen (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32 (1), 1-15.
- Brooks, Graham (2008). Chapter 17 - *Exploiting the Benefits of World Heritage Listing: Evora, Portugal and Hoi An, Vietnam*. In Bruce Hayllar, Tony Griffin & Deborah Edwards (Eds.), *City Spaces - Tourist Places* (pp. 341-355). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Edgell Sr, David L., Allen, Maria DelMastro, Smith, Ginger, & Swanson, Jason R. (2008). Chapter 2 - *Tourism policy issues of yesterday Tourism Policy and Planning* (pp. 37-62). Boston: Butterworth-Heinemann.
- Frost, Warwick (2011). City Tourism: National Capital Perspectives. *Tourism Management*, 32 (4), 961-962.
- Heeley, John (2011). *Inside City Tourism*. In Chris Cooper, C. Michael Hall & Dallen J. Timothy (Eds.), *Inside City Tourism: A European Perspective*. Bristol • Buffalo • Toronto: MPG Books Group.
- Maciocco, G., & Serreli, S. (2009). *Enhancing the City: New Perspectives for Tourism and Leisure*: Springer Netherlands.
- Matias, Á, Nijkamp, P, & Sarmiento, M. (2009). *Research Needs on the Tourist Nexus*. In Á. Matias, P. Nijkamp & M. Sarmiento (Eds.), *Advances in Tourism Economics New Developments*: Physica-Verlag HD.
- Mody, Makarand, Day, Jonathon, Sydnor, Sandra, Jaffe, William, & Lehto, Xinran (2014). The different shades of responsibility: Examining domestic and international travelers' motivations for responsible tourism in India. *Tourism Management Perspectives*, 12, 113-124.
- Qian, Junxi, Feng, Dan, & Zhu, Hong (2012). Tourism-driven urbanization in China's small town development: A case study of Zhapo Town, 1986-2003. *Habitat International*, 36 (1), 152-160.
- Palevičienė, Aistė, & Dumčiuvienė, Daiva (2015). Socio-Economic Diversity of European Regions: Finding the Impact for Regional Performance. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1096-1101.
- Pronello, Cristina, & Camusso, Cristian (2011). Travellers' profiles definition using statistical multivariate analysis of attitudinal variables. *Journal of Transport Geography*, 19 (6), 1294-1308.

- Rifai, Taleb (2012). *Global Report on City Tourism Cities 2012 Project Madrid*, Spain.
- Riley, M., Ladkin, A., & Szivas, E. (2002). *Tourism Employment: Analysis and Planning*: Channel View Publications.
- Searle, Glen (2008). Chapter 10 - *Conflicts and Politics in Precinct Development*. In Bruce Hayllar, Tony Griffin & Deborah Edwards (Eds.), *City Spaces - Tourist Places* (pp. 203-222). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Soares, João Oliveira, Marquês, Maria Manuela Lourenço, & Monteiro, Carlos Manuel Ferreira (2003). A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions. *European Journal of Operational Research*, 145 (1), 121-135.
- Stylidis, Dimitrios, Biran, Avital, Sit, Jason, & Szivas, Edith M. (2014). Residents' support for tourism development: The role of residents' place image and perceived tourism impacts. *Tourism Management*, 45, 260-274. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2014.05.006>
- Wang, Xuefeng (2011). *Discussion of urban tourism public service facilities construction*. *Advances in Information Sciences and Service Sciences*, Volume3, Number6.
- Yang, L. (2007). *Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China*: University of Waterloo (Canada).
- Yang, Yang, & Fik, Timothy (2014). Spatial effects in regional tourism growth. *Annals of Tourism Research*, 46, 144-162.
- Zhang, Yong, Yu, Yifeng, Li, Tiezhu, & Zou, Bai (2011). Analyzing Chinese consumers' perception for biofuels implementation: The private vehicles owner's investigating in Nanjing. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15 (5), 2299-2309.
- Zhong, Shaopeng, Wang, Shusheng, Jiang, Yao, Yu, Bo, & Zhang, Wenhao (2015). Distinguishing the land use effects of road pricing based on the urban form attributes. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 74, 44-58.